

Istenem, hagyd, hogy élvezzem a csütörtököt

Egy n-i rendőrségi aktába, valamikor a második világháború előtt, bekerül egy feljegyzés, mely szerint a kiskorú, tizenhét éves M. D. (az én jövendő anyám, M. D. nyugalmazott kapitány lánya) környezetének nemetszését váltotta ki azzal, hogy biciklit hajtott; annak idején úgy tartották, hogy ez roppant illetlenség egy nőtől. Az illetlenségek lajstromához mindenképp hozzá kell tenni a fiúsan rövidre nyírt haját is, ami egy életen át a frizurája lesz, valamint az erdei lopást. Ugyanis, hogy ezt tisztázzuk, valóban engedély nélkül vágott fát az erdőben, s amikor a rendőrség orra előtt haza akarta csempészni és elcsípték, ellenállást fejtett ki. Letartóztatták, ez alkalommal készült el a rendőrségi aktája is, amit később az engedély nélküli politikai tevékenység adatai gyarapítottak. (Egy alkalommal, gyerek voltam még, hallottam valami egzaltált kádert papolni arról, hogy anyám születésétől fogva kommunista volt.)

Nem volt neki más az életében, csak az én szeretetem. Minden egyéb szenvedés volt. Tiszta, a lehető legtisztább szenvedés, a sötét szenvedés kátrányfekete kivonata; a veleszületett, szerzett és megélt szenvedése. Egyszer megkérdeztem tőle, volt-e valaha is boldog. Igen, mondta, amikor megszülettek.

Látom őt, amint felébred, éjszaka, a fenyvesben, a földön, a csillagok alatt, ha ugyan ébredés ez. Nem érez semmi fájdalmat, csak arra emlékszik, hogy valaki lőtt a sötétből, figyelmeztetés nélkül. A szája tele van vérrrel. Aztán megint elveszti az eszméletét. Mindez valahol Közép-Bosznia hegyeiben történt, 1942-ben vagy 1943-ban. Néhány nappal később tér magához egy partizánkórházban, mely tömve van tifuszosokkal, az orvosok bekötötték a lőtt sebet, és átengedték őt a magasságos kegyelmének, a golyó a szív mellett hatolt át a tüdején, a hátán tartós heg maradt tőle. E néhány centi távolságon múlt, hogy megszülehettem. Ezt a lehetőséget tizenöt év múlva használta ki. Nem tudta kimutatni a szeretetét,

védekezett a szeretettől, mivel ő maga sem részesült belőle soha. Ehelyett az aggodalmát mutatta ki (az aggodalom a nem-cselekvés alibije, aggodom, s ennyi elég), a szigorát, az autoritását, olykor a megvetését is, ami a bizonytalanság másik arca. S amikor olyasmivel szembesült, amin nem tudott uralkodni, úgy tett, mintha ez voltaképpen nem is létezne, tagadta a létezését, vagy lefokozta a lehető legkisebb mértékre. Amit nem birtokolt, arról azt tartotta, hogy nincs is szüksége rá. Amikor vége lett a háborúnak, fehér lovon tért vissza a szülőfalujába, győztesként, a harcos családi hagyomány méltó örököséként. Apai nagyapja a törökökkel harcolva esett el a XIX. század végén, apját pedig, a háborús árvát, a montenegrói fejedelem fogadta kegyeibe, és iskoláztatta. A háborúból való visszatérés életének korai csúcsa, ezután csak a szenvedés gyűjtögetése következett. Huszonöt éves volt, eljött a pillanat, hogy szembesüljön önmagával mint nővel. Azt hiszem, egész életében szégyellte a nemét. Férfikultúrában született és nőtt fel, s ezért később férfigyűlöletet választott, tiszt lett: én újbélgádi tiszt csemete vagyok. Akik tudják, mit jelent ez, meg fogják érteni, másoknak fölösleges magyarázni, mert nem is lehetséges. Igen, kommunista hívő volt, fanatikus hívő, és az is maradt élete végéig. Amilyen cinikus vagyok és szomorú és keserű, tehetetlen és haragos a halálra, akár azt is mondhatnám, hogy anyám távozása akkor vette kezdetét, amikor szétesett az ország, amelyért harcolt. Egyszer, a 80-as évek legvégén, de az is lehet, hogy a 90-es évek elején, a kiöregedett harcosok gyűléséről hazatérve azt mondta, hogy elszármagok Jugoszláviát; akárha egy harcostársának temetéséről jött volna haza. Láttam rajta, hogy könnyekkel küszködik, életében először fordult elő, hogy nem rejtegette a gyöngeségét. Az én időm elmúlt, tette hozzá. Az enyém pedig el sem kezdődött, mondtam én, és rövid beszélgetésünk ezzel be is fejeződött.

Öregkorára visszatért neki az a nyelv, amelyen kora gyerekkorában beszélt. Mintha egyszeriben lehullott volna róla az abszolút kimértség héjazata, amire a magas rangú katonai személy karrierjének hosszú évei alatt tett szert. Életének utolsó éveiben furcsa szavakat használt: *bicskanyitogató*, mondta egy ismerősömre, aki nem tetszett neki. Máskor meg: *rárivalkodtam* valakire, aki téged keresett telefonon, de nem mutatkozott be. Ki ez és mit gondol, miféle ház a miénk, ha valaki telefonál, előbb mondja meg, kicsoda. Nehéz, indulatos természete volt, könnyen begurult, nagyon könnyen, egy jelentéktelen apróság elég volt ahhoz, hogy *félpaprikázódjon*, így nevezte az olykor teljesen ok nélküli dührohamait és haragos kitöréseit, az ámokfutását, ami ugyanolyan gyorsan keresztülment rajta, amilyen hirtelen rájött. Másnap már nem is emlékezett rá. Kit érdekel, mondta, ami volt, elmúlt.

Igen, mindenképp a szeretet itt a kérdés. A szeretet nélkülözése. Mi több, úgy vélem, hogy a szeretet megmagyarázhatatlan módon terhes volt számára, valahol a lelke mélyén szeretetre vágyott, mint mindenki, ám amikor felbukkant a szeretet lehetősége, akkor ő ezt elutasította, nem tudott mit kezdeni vele. Egy éjszaka, régen volt, azt hiszem, még ártatlan voltam, azt álmodtam, hogy meghalt. Távollevőként tűnt fel álmomban, éreztem, hogy valahol ott van, aztán ugyanilyen láthatatlanul – márpedig tudtam, hogy ő az –, elveszett valahol a szétömlő, fenségesen derűs csendben, a távozás örömeiben, a megkönnyebbülésben. Évekig hívogatta a halált, mint aki bűbájos, de görcsösen kapaszkodott az életbe, az utolsó leheletéig. Amikor a felvételi osztály hosszú folyosóján tolták a kórházi ágyon, az elválásunk előtti utolsó pillanatban lehajoltam és megcsókoltam: ne hagyj magad, anya, mondtam. Alig volt tudatánál, de elstutogta, hogy: nem hagyom. Néhány nappal ezelőtt pedig, miközben etettem – már ágyon esett, és jobbra, lenyugtatózva, aludt –, s ő csak félig volt ébren, ügyefogyottan tréfálkozni próbáltam vele és azt stutogtam neki: anya, jól kikészítetted magad. Kit érdekel, felelte a dac, az ironia és az odakozmált kétségbeesés azon keverékével, mely jellemének alapvonása volt és maradt.

Látom őt, amint a 40-es évek végén, mint háborús veterán, aki nem hajlandó alávetni magát a Párt követeléseinek – alig kerülte el a Goli otokot –, éjszakákon át egy háborús bajtársának automobiljában alszik. Ez a bajtárs akkor magas rangú pártfunkcionárius volt – néhány év múlva majd lecsúszik a hatalom trónjáról, ám továbbra is, végig azon hiábavaló, utópikus, nagy, fatalista vallás meggyőződéses híve marad, hogy ha valóban akarjuk és ha mindent megteszünk érte, akkor szebb lesz a világ, mindazonáltal nem kell figyelembe venni, hogyan tesszük ezt: minden megengedett, a cél szentesít minden eljárást.

Anyám szerette a hegyeket. Csak a hegyekben érezte magát szabadnak. Lehet, hogy ott, noha némán, de mégiscsak Istent kereste magában, a lelke legmélyéből sarjadt vággyal, ősi civilizációk ősemlekezetével, valami megmagyarázhatatlan, pogány erővel, ami mindig is jellemezte (az ösztönös erők valóságos tartálya volt ő). Az elhárítás általi szeretet sokkal nagyobb erőfeszítést kíván, mint az elfogadás általi; hegyi hadjáratait voltaképpen szentélylátogatások voltak: elhárítom a találkozást Istennel, mégis feléje török – így valahogy határoznom meg a magasságok utáni vágyát. Hegymászó naplót vezetett. E naplófüzetek egyikének borítójára ráírta Bertrand Russel egy írásának a hegyekről meg a hegymászásról szóló részletét. Halála után megpróbáltam fellelni azt a füzetet, legyűrven a dokumentumokban való kotorászás miatti szorongást és feszengett: a

fényképein látni lehetett lassú és hosszú átváltozását tizenhét éves, rövid hajú lányból – ez volt az első fénykép róla –, a világtól búcsúzó öregasszonyig. Ah, a halál lassan jövögél, mondta egyszer nekem egy vele egykorú férfi. Azonban az a füzet elhányódott, és én feladtam a kutatást. Tudom, egyszer majd előbukkan, de addigra ez a történet már nem csak az enyém lesz...

A Dunán voltam, amikor meghalt. Másnap reggel, amikor értesültem – fel voltam készülve a hírre, napok óta vártam –, ezt írtam a barátomnak:

Kedves N,

anya tegnap éjszaka meghalt. Csütörtökön láttam utoljára, akkor már lebegett, valahol fentebb, eszméleténél volt, de hogy magánál volt-e, azt nem tudom. Megismert, mondott valamit, de ezek most olyan súlyos mondatok, hogy nem tudom elismételni őket. Abban a pillanatban, amikor meghalt, én a víz fölött álltam. Jelena elment dolgozni, és én egyszerűen képtelen voltam otthon ülni egyedül, valahogy idiótaságnak tűnt, hogy üljek és írjak valamit; amikor halál forog fenn, mindannyian zavarodottak, tompaagyúak és valahogy távollévőök vagyunk. Rengeteget írtam eddig, még az hiányzik, hogy még anyám halálának órájában, a halálhírére várva is írjak. Fél hét körül érkeztem haza a folyóról. A lakás üresen tátongott, nem volt otthon senki, a fiúk iskolában voltak, vagy elmentek a dolguk után. Bementem a konyhába, matattam valamit, nem tudván mit kezdeni magammal. Egyszeriben, alvó érzékeimmel, meghallottam a hangját. Igen, tudom, mit mondok: az ő hangját. Haragosan, elvágólagosan és röviden mondott valamit, dühből, úgy valahogy, ahogy legtöbbször beszélt, mint aki parancsot osztogat.

Csak rémlett, gondoltam. Kimentem a folyosóra, ahol ő éjszakánként, mielőtt ágnak esett volna, ötvenszer elhaladt. És ismét hallottam a hangját, igen, világosan és határozottan. Reggel, amikor megkaptuk a táviratot, elmeséltem ezt Jelenának. Úgy látszik, a lelkek mégis bolyongnak, mielőtt megnyugodnának. Ezt én mondom neked, a racionalista, a hitetlen. Most, csak most tudok neked válaszolni a kérdésre, melyet néhány hónappal ezelőtt tettél fel: hogy miért írok egyáltalán, és mit jelent nekem az írás. Úgy látszik, anyám halála kellett ahhoz, hogy egyet s mászt megértsek: az írás védekezés a világtól, mi több, az írás a világ és önmagunk fölött érzett undor magasabb formája, talán pont ezért írok ennyit.

Napok óta erről gondolkodom, és ma reggel felszínre bukkant ez az igazság.

Drága N, mi mégis az orosz irodalmon nevelkedtünk. Gyerekkoromban fél-évente költözködtünk. A szüleim elváltak, hagyján, viszont emellett még gyűlöltek is egymást. Micsoda gyűlölet volt ez, olykor úgy rémlik, hogy abban a pillanatban fogantam, amikor a szenvedély gyűlöletbe csapott át. És én itt tisztá

főlöleg voltam, teher, egy probléma, melynek türelmesen várnia kellett valami megoldásra. Apám egyszerűen elment (nem tudom, mit gondolt, amikor elérte a hír, hogy meghalt a nő, akitől fia született, valószínűleg semmit), anyám meg magával hurcolt engem a rokonokhoz, városból városba, keresztül-kasul a volt hazánkon, míg végül vissza nem kerültünk ismét Újbelgrádba. Eztán tíz éven át éltem a 21-es blokkban, itt nőttem fel, elvégeztem a gimnáziumot, egyetemre iratkoztam, írni kezdtem, meg egyéb dolgok, melyek az ifjonti évekkkel együtt járnak, aztán 1977-ben átköltöztünk ide, ahol azóta is lakom. Aztán jött Jelena, megszülettek a fiaink, aztán most meghalt anyja, és én első ízben éreztem úgy, hogy egyedül a halál hitelesít egy helyet – most, a halála után állapítottam meg első ízben, hogy a lakásom az én helyem, az életem tere, a szó magasabb értelmében. Azelőtt teljesen közömbösen hagyott a térváltoztatás, vagy cellának éreztem a szobámat. Fiatalkori írásaimban épp ebből a szobai, újbelgrádi szorongásból indultam ki. Emlékszem: szobából szobába, lakásból lakásba, lakónegyedből lakónegyedbe vándorolva hátra sem fordultam, egyszer sem, és megkönnyebbülést sem éreztem az új szobában, az új lakásban, az új lakónegyedben, lényegében minden egyforma volt számomra, ugyanolyan kínosan érintett az újbelgrádi 21-es blokk, mint az újbelgrádi 30-as blokk, néhány száz méterre a Vároستól, így hívják az újbelgrádiak Belgrádot. Az egyetlen megkönnyebbülést az a felismerés jelentette, hogy valamivel közelebb vagyok a Dunához, az én Istenemhez. Nem szívesen térek vissza a régi környezetembe, mert ha mégis, óhatatlanul emlékezni kezdek, márpedig én nem szeretek emlékezni, sem fényképeket nézni, mi a fenének emlékeznek és kire, mi a fenét nézzek és kit, az emlékezés teher, legalábbis nekem. Nem tudom, miért pont neked írom mindezt, ezt az önéletrajzi elbeszélést. Nőttön nő bennünk a kimondatlanság, akár a halál, és egy pillanatban egyszer csak kiömlik egy médium előtt, te vagy ez a médium. Már korábban is észrevettem, hogy amikor neked írok levelet, kicsusszan a tollam alól egy-egy olyan mondat, melyet a novelláim számára tartanék fenn, és el is veszem őket. Így aztán egy napon abban, amit olvasol tőlem, ha ugyan olvasol, találni fogsz olyasmit, ami valahonnét ismerős neked, és tudni fogod, honnan másoltam át. Igen, az orosz irodalmon nevelkedtünk, az írás nem választható el attól, amit élünk, az írás... mi az írás, ha nem halál, ha nem szembesülés a halállal. Az írás okosabb nálunk, felülmúl minket, miként a halál is.

Egyszer rég, még gyerek voltam, egy nyaraláson, valahol lenn, délen, abban a néhai nagy országban, melyben ő úgy hitt, ahogy én sohasem fogok hinni Istenben – lehet, hogy a Dunában igen, nagyon is meglehet –, egyszer rég elvitt anyám cirkuszba. Ekkor voltam először cirkuszban. Semmi sem maradt meg az emlékezetemben. Csak egy bolond nőre emlékszem, aki adta a bohócot: palacsinta helyett *csalapintát* mondott, és ezt

nyilván mulatságosnak szánta. Nevettem, a nő is velem nevetett. Jó volt, szép volt, akkor, a bohócokkal és anyával, cirkuszban, nyaralás közben, azóta tudom, hogy ami a legjobb bennem, az mind mélységesen infantilis. Úgy éreztem magam, mintha csütörtök lett volna. Meg kell magyaráznom, mit jelent ez. A hét összes napja közül a csütörtököt szeretem legjobban, ekkor a hét már átlépett a másik felébe, a legfontosabb munkák elvégezve, a hétvége szuicid sivataga pedig még messze van, a csütörtök az a nap, melyet megállított örökkévalóságnak érzékelek, egyenlő távolságra a kezdettől és a végtől, más szóval: *a hét dele*, én élvezem a delet...

És amikor meghalt, magam előtt láttam, és láttam magamban minden jelenetet, amiről mesélt, az erdei lopást, a biciklizést, a háborúzást (részt vett O. falu felégetésében), a visszatérést a háborúból (megmentette a Jogi Kar archívumát a felégetéstől), az automobilban való alvást a belgrádi utcákon a 40-es évek végén, közel tíz évvel azelőtt, hogy megszülné engem. A felnövekedésem mellette egyedül úgy volt lehetséges, hogy ő teljes mértékben és roppant féltékenyen igényt tartott az állandó jelenlétemre, amit én megadtam neki, ezt a jelenlétet, évekig tanultam a fokozatos eltávolodás művészetét, mert a szeretet egyebek mellett melankolikus távolodás a túl erős fényforrástól, hozzászokás a gondolathoz, hogy egyszer nem lesz mellettünk az, akit szeretünk. Mindig *nemet* mondott a világnak, és az én kisfiús vagy nagyfiús ötleteimre vagy javaslataimra úgyszintén mindig *nemet* mondott, ne tedd ezt, ne tedd azt. És épp ezért sohasem volt rá kész, sohasem volt hajlandó, hogy valahova szárnyaljon, egy ölelésbe, az életbe, a valódi létezésbe. Az élet mindig az élet halogatása volt, sohasem kezdődött el a valóság. És ezért gondolom én ma, hogy a valóságnak még csak most kell elkezdődnie.

Nem szerette a költészetet, Mak Dizdar *Sötétkék folyóját* kivéve. A könyvtárában, mely egyáltalán nem volt kicsi, ellenkezőleg, a költők közül csak Njegoš és Jeszenyin voltak meg. Az én írásaimmal nem törődött egy csöppet sem, és nekem az első években hozzá kellett szoknom ehhez, később megértettem, hogy ez a közöny voltaképpen leplezett félelem, hogy elmegyek, és hogy olyasminek áldozok, ami fölött neki nincs hatalma, ezenkívül talán még arra volt jó, hogy ne ismerje be magának, hogy felnőttem és talán többé nem lesz szükségem rá: a szeretetnek olykor birtoklás-vágy formája van. *Fagyaszt*, mondta nekem a halála előtti napon, amikor utoljára láttam. Csütörtök volt, igen. Szellemben már teljes mértékben *ott*, a túloldalon volt, nyelvével és testével néhány pillanatig még *itt*; tévedhetetlenül visszaemlékezett egy hegy nevére, nem tudom, miért kérdeztem meg tőle, talán azért, hogy lássam, magánál van-e. A hegyet *Puszta rókának* hívták, úgy hangzott, mint a világ végének a neve, ahol lehetséges

szóba elegyedni az Istennel. Negyven nappal a halála után felbukkant ál-
momban. Valami víz mellett aludtam. Ugyanolyan haragos hangon, mint
azon az éjszakán, amikor meghalt, ismét valami kivehetetlent mondott
nekem. Mégis, álmomban valamivel lágyabban fordult hozzám, abból ítél-
ve legalábbis, hogy azzal az érzéssel ébredtem fel, mintha mindent megbö-
csátott volna nekem, nem tudom mit, talán a születés bűnét.

A halálban van valami borzalmasan egyszerű. A szeretet bonyolul-
tabb.

